

بازشناسایی دیدگاه کارشناسان و فعالان محیط زیست نسبت به جایگاه حقوقی و نقش سازمان‌های مردم‌نهاد (NGOs) محیط زیستی در کشور

مریم دامغانی*^۱، غلامرضا عبدلی^۲، هومن بهمن‌پور^۳

^{۱*} دانشگاه آزاد اسلامی واحد شاهرود، دانشکده علوم انسانی، گروه حقوق، شاهرود، ایران (کارشناس ارشد)

maryamdamghani71@gmail.com

^۲ دانشگاه آزاد اسلامی واحد شاهرود، دانشکده علوم انسانی، گروه حقوق، شاهرود، ایران (استادیار)

^۳ دانشگاه آزاد اسلامی واحد شاهرود، دانشکده فنی و مهندسی، گروه محیط زیست، شاهرود، ایران (استادیار)

چکیده

سازمان‌های مردم‌نهاد زیست محیطی از مراکزی هستند که می‌توانند مشارکت‌های مردمی را در حفاظت از محیط زیست جهت‌دهی و هدایت کرده، با متمرکز نمودن تلاش‌های فردی و جمعی، بازدهی‌ها را افزایش دهند. این نوع سازمان‌ها در چند دهه اخیر رشد کمی چشمگیر داشته‌اند، اما رشد کیفی این سازمان‌ها نتوانسته است منحنی رو به بالایی داشته باشد. از این‌رو، هدف تحقیق پیمایشی حاضر شناسایی و تحلیل چالش‌های فراروی این سازمان‌ها بود. نمونه آماری تحقیق حاضر، ۳۹ نفر از کارشناسان و فعالان این عرصه در سراسر کشور بوده است. ابزار پژوهش پرسش‌نامه محقق ساخته بوده است. تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار آماری SPSS صورت گرفت. در نهایت طبق نتایج پژوهش چالش‌های مهم این سازمان‌ها ارتباط ناکافی سازمان حفاظت محیط زیست با سازمان‌های مردم‌نهاد زیست محیطی، مشکلات ثبتی در وزارت کشور، ناتوانی قوانین موجود از ارائه تعریفی روشن از ارتباط بین تشکلهای و دولت، مشکلات و محدودیت‌های تشکلهای در ارتباط با کار گروهی، ارتباط ضعیف و یا ناکافی با تشکلهای خیریه‌ای سنتی، فقدان سیاست‌های عملی و راهبردهای کاربردی توسط دولت و در نهایت کمبود و ضعف منابع مالی در ساختار سازمان‌های مردم‌نهاد بودند.

واژگان کلیدی: حقوق محیط زیست، سازمان‌های مردم‌نهاد، مشارکت

۱. مقدمه

مسئله محیط زیست امروزه به بحران جهانی و فراگیر تبدیل شده و چنانچه به صورت عملی و جدی برای رفع این معضل چاره‌اندیشی نشود، بشر با فاجعه عظیمی مواجه خواهد شد که حیات او بر روی کره زمین ناممکن خواهد ساخت. سازمانهای دولتی و بین‌المللی عمده‌ترین مراکز مقابله با مسائل زیست محیطی و تصمیم‌گیری در مورد آنها هستند، ولیکن با توجه به گستردگی و پیچیدگی ابعاد مسئله توان کمی برای حل آن دارد. همچنین گاهی تضاد منافع کوتاه‌مدتشان با مصالح زیست محیطی آنها را رو در روی محیط زیست قرار می‌دهد (دلجو، ۱۳۸۶: ۳۲). در جهان امروز لازمه ایجاد یک جامعه پویا فراهم آوردن بستر مناسب جهت گردهم‌آیی افراد از اقشار گوناگون جامعه به منظور تبادل نظر در زمینه‌های مختلف اجتماعی می‌باشد. در بند یک ماده بیست اعلامیه جهانی حقوق بشر این اصل مورد تاکید قرار گرفته است که «هرکس حق دارد آزادانه جماعت و جمعیت‌های مسالمت‌آمیز تشکیل دهد».

این مفهوم امروزه مورد تایید غالب قوانین اساسی کشورها از جمله قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران می‌باشد. از همین‌رو، سازمان‌های غیردولتی (NGO) به عنوان نهادهایی خودجوش که به صورت نیروهای آگاه، ناظر، امدادگر و یا پشتیبان قانون و عدالت در جامعه فعالیت می‌نمایند در ابتدا در جوامع توسعه یافته و به دنبال آن در کشورهای در حال توسعه (که خود سابقه سنتی دیرپایی در این زمینه داشته‌اند) ایجاد گردیدند که با توجه به اهداف سازمانی خود نقش ارتباطی بین مردم (ملت)

و دولت را ایفا می‌نموده و روابط میان آنها را استحکام می‌بخشند. علیرغم تمامی اقدامات دولت‌ها برای کنترل عوامل تهدید و تخریب محیط زیست، هنوز هم بحران‌ها و نابسامانی‌های بسیاری زندگی انسان‌ها و سایر موجودات زنده را در نقاط مختلف جهان تهدید می‌نمایند. این مساله بیانگر این واقعیت است که دولت‌ها به تنهایی نمی‌توانند از تخریب محیط زیست جلوگیری کرده و مدیریت با ثباتی بر آن اعمال نمایند.

بر همین اساس استفاده از همکاری و مشارکت مردم در جهت حفاظت از محیط زیست و تحقق توسعه پایدار به عنوان یک خط‌مشی راهبردی مورد توجه دولت‌ها قرار گرفته است. این حق مشارکت داری دو جزء «حق آگاهی داشتن» و «حق اثرگذاری بر تصمیمات» می‌باشد که در اصل ۲۳ منشور جهانی طبیعت (سال ۱۹۸۲ میلادی) با صراحت کامل بیان گردیده است: «همه افراد با توجه به قانون‌مندی داخلی خود، فرصت مشارکت به طور انفرادی یا همراه دیگران را در تنظیم تصمیماتی که مرتبط با محیط زیست می‌باشد دارا می‌باشند.» با توجه به چنین نگرش و هدفی در طی سال‌های اخیر سازمان‌های غیردولتی (مردم نهاد) حامی محیط زیست در نقاط مختلف جهان از جمله ایران فعالیت خود را آغاز نموده‌اند و در راستای سنت اعتقادی و ملی خود و اهداف مندرج در دستور کار ۲۱ (کنفرانس زمین در ریو، سال ۱۹۹۲)، ارتقای آگاهی‌های عمومی، توانمندسازی و سازماندهی در جهت دستیابی به توسعه پایدار را دنبال می‌نمایند. سازمان‌های مردم نهاد، نهادهای خود جوشند که با هدف ارتقای زندگی مردم به وجود آمده‌اند (استودارد و هاور، ۲۰۱۶: ۳۳).

تعریف سازمان‌های مردم نهاد زیست محیطی چنین آمده است: «سازمان‌های مردم نهاد زیست محیطی به تشکلهای غیردولتی، غیرانتفاعی و غیرسیاسی اطلاق می‌گردد که از تجمع اشخاص حقیقی به طور داوطلبانه و به گونه‌ای سازماندهی شده است که این اشخاص با تدوین اساسنامه‌ای مدون، از تاریخ ثبت در مراجع رسمی کشور به عنوان یک شخصیت حقوقی جهت تحقق اهداف و آرمانهای مشترک در زمینه حمایت و حفاظت از محیط زیست به فعالیت در سطح شهرها و روستاهای کشور و در صورت امکان در سطح بین‌پروازند» (رشیدپور، ۱۳۸۲: ۸). قریب به یک قرن است که وضعیت این سازمان‌ها را به حیثیه‌ی قانون‌گذاری در آورده‌اند. بعضی از کشورها مانند فرانسه و سوئیس در این حوزه پیشگام بوده‌اند؛ به نحوی که فرانسه با تصویب قانون مربوط به انجمن‌ها در اول ژوئیه ۱۹۰۱ تلاش کرد تا شکل‌گیری و تأسیس این سازمان‌ها را رسمیت بخشد. هدف از انجام این تحقیق، بازنشاسایی مهمترین چالش‌های حقوقی سازمان‌های مردم نهاد در کشور از دیدگاه کارشناسان و فعالان این عرصه است.

۲. مبانی نظری

در مقدمه بیانیه کنفرانس سازمان ملل متحد درباره محیط زیست انسان در سال ۱۹۷۲ در استکهلم به دولت‌ها اعلام می‌دارد: «انسان مخلوق و شکل‌دهنده محیط زیست خود است. محیطی که وی بقای فیزیکی، فرصت رشد معنوی (اخلاقی، اجتماعی و روحی) عطا می‌کند؛ در واقع آنچه حقوق محیط زیست در پی آن است این است که انسانها حق دارند که محیط زیست آنها از شرایط مناسب برای زندگی سعادت‌مندانۀ توأم با امنیت و سلامت برخوردار باشد. از دیدگاه دیوان بین‌المللی دادگستری نیز محیط زیست فضایی است که در آن موجودات انسانی زندگی می‌کنند و کیفیت زندگی و سلامتی‌شان از جمله برای نسل‌های آینده به آن فضا وابسته است. طبق مصوبه ۲۷ ژوئن ۱۹۶۷ شورای اروپا محیط زیست را شامل آب و هوا، خاک، عوامل درونی و بیرونی مربوط به حیات هر موجود زنده می‌داند. محیط زیست عبارت ترکیبی از دانش‌های متفاوت در علم است که شامل مجموعه‌ای از عوامل زیستی و محیطی در قالب محیط زیست و غیر زیستی (فیزیکی، شیمیایی) است که بر زندگی یک فرد یا گونه تأثیر می‌گذارد و از آن تأثیر می‌پذیرد. امروزه این تعریف غالباً به انسان و فعالیت‌های او مرتبط می‌شود و می‌توان محیط زیست را مجموعه‌ای از عوامل طبیعی کره زمین، همچون هوا، آب، اتمسفر، صخره، گیاهان و غیره، که انسان را احاطه می‌کنند خلاصه کرد.

حقوق محیط زیست رشته‌ای از حقوق است که با حفاظت و حمایت از محیط زیست مرتبط است و در برگیرنده اقدامات پیشگیرانه به همراه اقداماتی برای ایجاد مسئولیت و پاک‌سازی حوادثی است که به محیط زیست آسیب و خسارت می‌زند. این خسارات، زیان‌های زیست‌محیطی است که بر اشخاص یا اشیا از طریق محیط زیستی وارد می‌شود، که در آن زندگی می‌کنند. در اینجا محیط زیست، منبع خسارت است، نه زیان‌دیده. برخی دیگر در این باورند که این خسارت، ناشی از آلودگی است و مرتبط با همه خسارتی است که در کاهش عناصر طبیعی (آب، هوا، خاک) دخیل است (تقی‌زاده انصاری، ۱۳۹۱: ۲۳). حقوق

محیط زیست، حقوقی است دموکراتیک. زیرا نخستین حرکت‌های مشورتی در ابعاد داخلی و بین‌المللی از این حقوق به وجود آمدند (پورهاشمی، ۱۳۸۸: ۵۷-۵۸).

حقوق محیط زیست، هم در حقوق داخلی مطرح است و هم در حقوق بین‌الملل و مبانی آن را در هر دو مورد می‌توان یافت. امروزه کشوری نیست که قوانین و مقرراتی در ارتباط با حفاظت از محیط زیست نداشته باشد. در برخی از کشورها توجه به محیط زیست به عنوان یک اصل حقوقی در مهمترین قانون داخلی (قانون اساسی) درج شده است. به طور مثال: ایران، مجارستان، لهستان و مکزیک.

سازمان‌های مردم نهاد؛ عبارت از نهادهای مستقل، بدون وابستگی به دولت است که توسط افرادی خیرخواه و بشردوست اداره می‌شود. آن‌ها برای انجام هدفی مشترک و معین گرد هم آمدند تا خدمات مشخصی را به صورت داوطلبانه و غیرانتفاعی انجام دهند و نسبت به مردمی که برای خدمت به آنها اعلام موجودیت نموده‌اند، احساس مسئولیت کنند (بهمن‌پور و یوسفی، ۱۳۸۸: ۶). بانک جهانی در تعریف دیگر NGO را سازمان خصوصی می‌داند. فعالیت‌هایی از قبیل کاهش آلام و افزایش منافع فقرا، حفظ محیط زیست، تأمین خدمات اجتماعی اساسی و یا توسعه اجتماعی عالی را تعقیب می‌کند. از دیدگاه برنامه توسعه سازمان ملل (UNDP) سازمان‌های غیردولتی را می‌توان سازمان‌های داوطلب تعریف کرد که بیشتر اوقات برای دیگران کار می‌کنند و کار فعالیت آنها موضوعات و افرادی فراتر از کارکنان و اعضای خودشان را در بر می‌گیرد. در سند ۱۹۹۴ سازمان ملل متحد، سازمان‌های مردم‌نهاد را به عنوان موجودی غیرانتفاعی توصیف می‌کند که اعضای آن با انجمن‌های شهروندان یک یا چند اجتماعی را که سازمان‌های غیردولتی با آنها همکاری می‌کند. چنین تعریفی به جز گروه‌های تجار خارجی و احزاب سیاسی هر نوع گروهی را در بر می‌گیرد.

سازمان‌های غیردولتی به عنوان نهادها و موسساتی کار آمد و مکمل بخش دولتی در تأمین اهداف توسعه از جایگاه ویژه‌ای برخوردار می‌باشند و در دستور کار ۲۱ (که در اجلاس سران زمین در ریو به تصویب رسید) از ایشان با عنوان «شرکایی برای تحقق توسعه پایدار» نام برده شده است و آقای کوفی عنان دبیر کل سابق سازمان ملل متحد «قرن بیست و یکم را عصر سازمان‌های غیردولتی (NGOS) نامیده. (مکاون، ۱۳۸۳: ۷۶).

کار داوطلبانه و بشردوستانه در ایران تاریخ طولانی دارد؛ چنان که تاریخ باستان ایران شاهد حرکت‌های شکوهمند مردمی برای ارتقاء و پیشرفت اجتماعی بوده است و «گروه‌های خیریه مردمی» همواره نقش اساسی در یاری رساندن به افراد نیازمند ایفاء کرده‌اند. با این همه، این گروه‌ها از انسجام و ساختار نظام‌مند دور بوده‌اند و همین امر سبب شده است که نتوانند همگان با تحولات سریع اجتماعی و تنوع روزافزون نیازمندی‌ها، پا به پای مؤسسات سازمان یافته نوین (سازمان‌های غیردولتی امروزی) به میدان بیایند و به یاری مردم بشتابند (جلالی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۶-۱۰). امروزه آمار کاملاً روشنی از تعداد سازمان‌های غیر دولتی در ایران وجود ندارد. اما بر طبق تعریف خاصی که مرکز آمار از این گونه سازمانها داشته است یک سرشماری در سال ۱۳۸۳ از این سازمانها انجام گرفت که بر اساس آن نزدیک به ۶۸۴۸ سازمان غیردولتی دارای مجوز در ایران مشغول به فعالیت هستند که مراکز عمده مجوز دهنده به این سازمانها، نیروی انتظامی، وزارت کشور، سازمان ملی جوانان، بهزیستی و سازمان حفاظت از محیط زیست بوده است. بر طبق این آمار عمده‌ترین فعالیت‌های این سازمانها در حوزه فرهنگی، آموزشی، امور حمایتی و خیریه و قرض‌الحسنه بوده است.

طی سال‌های اخیر موضوع سازمان‌های مردم نهاد به یکی از مباحث مهم در حوزه امنیت و منافع ملی کشورها تبدیل شده است. این سازمانها در سطوح محلی، ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی از نقش رو به افزایشی برخوردار شده‌اند و با توجه به کارکردهای منحصر به فرد خود توانسته‌اند به صورت سلیبی و یا ایجابی در حوزه‌های گوناگون و از جمله منافع امنیت ملی کشورها تأثیر بگذارند. در کشور ما اگر چه در برنامه سوم و چهارم توسعه به حمایت از این سازمانها توجه شد (روزنامه رسمی ج.ا.ایران، ۱۳۸۵)، اما الگوی مشخص سیاست‌گذاری برای تأسیس و توسعه این سازمانها در کشور به چشم نمی‌خورد.

برخی از مهمترین ویژگی‌های سازمان‌های مردم نهاد (تشکل‌های غیردولتی) عبارتند از:

- ◆ ساختار غیرانتفاعی
- ◆ نداشتن وابستگی سازمان به دولت
- ◆ عملکرد داوطلبانه
- ◆ برخورداری از شخصیت حقوقی

♦ مدیریت دموکراتیک و مشارکتی

♦ خودگردانی

♦ کارکرد غیر سیاسی

مهمترین اهداف سازمان‌های مردم‌نهاد زیست محیطی عبارتند از:

- ۱- اطلاع‌رسانی و آگاه‌سازی درباره مسائل و موضوعات زیست محیطی، ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی
- ۲- اشاعه شیوه پایدار در تولید و مصرف و صرف از طریق مبارزه با تخریب محیط زیست در جهت اصلاح الگوهای ناپایدار تولید و مصرف و تصحیح و بهینه‌سازی روش‌ها
- ۳- بسیج، نهادینه کردن و سازماندهی مشارکت مردمی
- ۴- گسترش نظارت عمومی پروژه‌ها و مسائل زیست محیطی
- ۵- ایجاد، گسترش و تقویت هماهنگی بین بخش‌های دولتی و مردمی ذریب با مسائل زیست محیطی
- ۶- ارتقاء سطح دانش اعضاء در زمینه محیط زیست از طریق برگزاری کارگاه‌های آموزشی و سمینارهای علمی و واحدهای تفریحی و آموزشی

۷- انتشار نشریه، فیلم، نوارهای آموزشی و خبری به منظور انعکاس موضوعات مربوط به حفاظت محیط زیست

۸- انجام پروژه‌های تحقیقاتی و اجرایی در زمینه حفاظت محیط زیست

۹- همکاری با سازمان‌های بین‌المللی حفاظت محیط زیست.

مطابق با آخرین آمار رسمی درج شده در پورتال سازمان حفاظت محیط زیست کشور که مربوط به سال ۱۳۹۰ می‌باشد، تعداد سازمان‌های مردم‌نهاد زیست محیطی کشور که اختصاصاً به مقوله محیط زیست توجه دارند، ۴۴۰ عدد بوده است. البته آمار غیررسمی مربوط به سال ۱۳۹۵ حاکی از آن است که حداقل نیمی از این تعداد منحل شده و یا فاقد فعالیت مشخص هستند. این در حالیست که سایر سازمان‌های مردم‌نهاد که در بخش‌های دیگر مجوز فعالیت دارند (از قبیل زنان، طبیعت‌گردی و ورزش) گاه‌آورد مقوله محیط زیست نیز می‌شوند.

توسعه سازمان‌های غیردولتی زیست محیطی پس از انقلاب اسلامی در سه محور تحقق یافته است:

- ♦ طی برنامه پنج‌ساله اول توسعه کشور، کمتر از ۵ سازمان غیردولتی زیست محیطی وجود داشته است. در این سازمان‌های غیردولتی که به عنوان شرکت‌های غیرانتفاعی ثبت شده بودند، محافظت از محیط زیستی بخشی از رسالت و اساس‌نامه سازمانی آنها معرفی شده است.
- ♦ در طول برنامه پنج ساله دوم توسعه کشور، تعداد سازمان‌های غیردولتی زیست محیطی تا سال ۱۹۹۷ به ۱۵ سازمان ثبت شده، افزایش یافته که اکثراً به عنوان انجمن فعال بوده‌اند.
- ♦ در طی برنامه سوم توسعه کشور، تعداد این تشکله‌ها به بیش از ۲۰۰ عدد بالغ شد که در زمینه محیط زیست و بهداشت محیط فعالیت می‌کردند. پس از آن بنا به دلایل متعدد، از کمیّت و کیفیت کار آنان کاسته شد.

۳. روش‌شناسی

این تحقیق به لحاظ زمان اجرا، از نوع مقطعی و به لحاظ نوع روش مطالعه، از نوع کتابخانه‌ای و میدانی و به لحاظ خروجی‌ها از نوع کاربردی می‌باشد. به منظور اخذ آرای کارشناسی در خصوص نقش و جایگاه سازمان‌های مردم‌نهاد در امور مرتبط با محیط زیست در کشور و نیز رعایت مفاد و بندهای قوانین و مقررات مربوطه، اقدام به تهیه و تکمیل پرسشنامه از کارشناسان و فعالان گردید. تعداد نمونه آماری نیز ۳۹ نفر شامل: ۴ گروه از کارشناسان و فعالان (کارشناسان منابع طبیعی - کارشناسان محیط زیست - اعضای هیات علمی دانشگاهها و فعالان زیست محیطی و اعضای سازمان‌های مردم‌نهاد زیست محیطی کشور)، انتخاب شدند. پرسشنامه به شکل ترکیبی از سوالات باز و بسته و محقق ساخته تهیه گردید. روایی محتوایی و ظاهری آن توسط اساتید تعیین شد و در مدت ۵ ماه و به شکل حضوری، از طریق ایمیل و تلگرام برای مخاطبان مذکور ارسال و دریافت گردید. پس از تهیه و تکمیل داده‌ها، اقدام به تجزیه و تحلیل آنها گردید. بدین منظور و با توجه به اهداف مورد نظر، از چند روش برای سنتز اطلاعات بهره‌گیری شد که عبارتند از:

- مقایسه تطبیقی

- آمار استنباطی و توصیفی
- تحلیل و واکاوی مساله با استفاده از نمودار
- نرم‌افزار SPSS

- ۱- فرآیند تاسیس و اخذ مجوز سازمان‌های مردم‌نهاد زیست محیطی را چگونه ارزیابی می‌کنید؟
 بسیار مطلوب و مناسب نسبتاً مطلوب نه چندان مطلوب بسیار نامطلوب
- ۲- حیطه‌های قانونی و مجاز فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد زیست محیطی را چگونه ارزیابی می‌کنید؟
 بسیار مطلوب و کافی نسبتاً مطلوب نه چندان مطلوب و ناکافی بسیار نامطلوب
- ۳- لطفاً نظر خویش را درباره هر یک از سوالات زیر، مشخص نمایید.

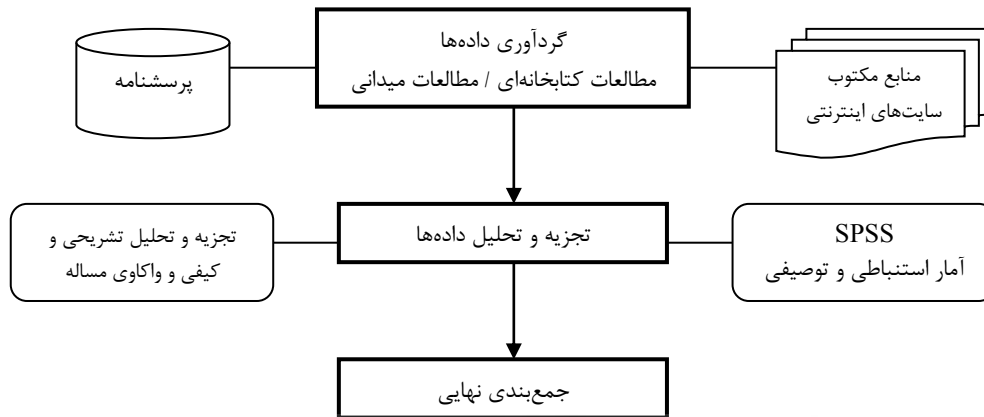
بسیار کم	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد	سنجدها
					۱-۳ میزان حمایت سازمان حفاظت محیط زیست از تشکیل سازمان‌های مردم‌نهاد
					۲-۳ میزان حمایت سازمان حفاظت محیط زیست از فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد
					۳-۳ میزان تعامل سازمان حفاظت محیط زیست با سازمان‌های مردم‌نهاد
					۴-۳ میزان تعامل وزارت جهاد کشاورزی (سازمان جنگل‌ها و مراتع) با سازمان‌های مردم‌نهاد زیست محیطی
					۵-۳ میزان تعامل وزارت کشور یا سازمان‌های مردم‌نهاد زیست محیطی
					۶-۳ دیدگاه جهانی نسبت به حضور و مشارکت سازمان‌های مردم‌نهاد زیست محیطی در حل مسایل جامعه
					۷-۳ دیدگاه و رویکرد اجتماعی در داخل کشور نسبت به حضور و مشارکت سازمان‌های مردم‌نهاد زیست محیطی در حل مسایل جامعه
					۸-۳ پشتوانه‌های قانونی و حقوقی در خصوص فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد زیست محیطی در کشور
					۹-۳ نقش منابع مالی در پویایی سازمان‌های مردم‌نهاد زیست محیطی در کشور
					۱۰-۳ نقش منابع انسانی پویا و با انگیزه در فعالیت اثربخش سازمان‌های مردم‌نهاد زیست محیطی در کشور
					۱۱-۳ چالش‌ها و مشکلات پیشروی فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد زیست محیطی
					۱۲-۳ نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در اطلاع‌رسانی و آگاهسازی عمومی نسبت به مسایل و مشکلات زیست محیطی کشور در حال حاضر
					۱۳-۳ نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در حل مسایل و مشکلات زیست محیطی کشور در حال حاضر

۴- از بین موارد زیر، مهمترین چالش‌های پیشروی سازمان‌های مردم‌نهاد را مشخص کنید:

اهمیت کم		اهمیت زیاد									
۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	چالش یا تهدید			
								مشکلات در تاسیس و اخذ مجوز			
								عدم تعامل و حمایت‌های لازم از سوی سازمان حفاظت محیط زیست			
								عدم حمایت‌های لازم از سوی سایر سازمانها و مراکز			
								عدم علاقه و اقبال عمومی در نزد افراد جامعه برای عضویت و فعالیت در NGOs			
								محدودیت منابع مالی برای فعالیت NGOs			
								قوانین دست و پاگیر و محدودیت‌های قانونی برای فعالیت			
								خلاف قوانین و مقررات در زمینه سازمانهای مردم‌نهاد در کشور			
								برخورد خشن یا فعالیت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد و ترس از عواقب قانونی و حقوقی			

شکل (۱): پرسشنامه محقق ساخته

در شکل ۲؛ فلوجارت انجام تحقیق نشان داده شده است.

شکل (۱): فلوجارت اجرای تحقیق

۴. نتایج

نتایج مستخرج از پرسش‌نامه‌ها به شرح زیر می‌باشند:

الف) ارزشیابی فرآیند و چگونگی اخذ مجوز و فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد زیست محیطی

همانطور که جدول (۱) نشان می‌دهد، بیشترین وضعیت ارزشیابی فرآیند مربوط به حالت نسبتاً مطلوب و نه‌چندان مطلوب و کمترین ارزشیابی فرآیند مربوط به حالت بسیار نامطلوب با ۲/۶٪ می‌باشد.

جدول (۱): توزیع فراوانی وضعیت ارزشیابی فرآیند پاسخ‌دهندگان

	Frequency	Percent	Valid Percent
بسیار مطلوب و مناسب	2	5.1	5.1
نسبتاً مطلوب	18	46.2	46.2
Valid نه‌چندان مطلوب	18	46.2	46.2
بسیار نامطلوب	1	2.6	2.6
جمع	39	100.0	100.0

ب) ارزشیابی حیطه‌های قانونی و مجاز فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد زیست محیطی

همانطور که جدول (۲) نشان می‌دهد، بیشترین نمره ارزشیابی مربوط به حالت نسبتاً مطلوب با ۴۶/۲٪ می‌باشد و کمترین نمره ارزشیابی مربوط به حالت بسیار نامطلوب با ۲/۶٪ می‌باشد.

جدول (۲): توزیع فراوانی ارزیابی پاسخ‌گویان از حیطه‌های قانونی و مجاز فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
بسیار مطلوب و کافی	4	10.3	10.3	10.3
نسبتاً مطلوب	18	46.2	46.2	56.4
Valid نه‌چندان مطلوب و کافی	16	41.0	41.0	97.4
بسیار نامطلوب	1	2.6	2.6	100.0
جمع	39	100.0	100.0	

پ) میزان حمایت سازمان حفاظت محیط زیست از تشکیل سازمان‌های مردم نهاد

اکثریت افراد (۵۳/۸٪) این حمایت را از طرف سازمان محیط زیست متوسط می‌دانستند. ۷/۷٪ از پاسخ‌دهندگان میزان این حمایت را خیلی کم دانسته‌اند و ۲/۶٪ از پاسخ‌دهندگان میزان این حمایت را خیلی زیاد می‌دانستند.

جدول (۳): توزیع فراوانی نظر پاسخ‌دهندگان در رابطه با میزان حمایت سازمان حفاظت محیط زیست از تشکیل سازمان‌های

مردم نهاد در ارتقای دانش زیست محیطی

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid خیلی کم	3	7.7	7.7	7.7
کم	9	23.1	23.1	30.8
متوسط	21	53.8	53.8	84.6
زیاد	5	12.8	12.8	97.4
خیلی زیاد	1	2.6	2.6	100.0
جمع	39	100.0	100.0	

ت) میزان حمایت سازمان حفاظت محیط زیست از فعالیت سازمان‌های مردم نهاد

اکثریت افراد (۳۸/۵ درصد) این حمایت را از طرف سازمان محیط زیست متوسط می‌دانستند. ۲/۶٪ از پاسخ‌دهندگان میزان این حمایت را خیلی کم دانسته‌اند و ۲/۶٪ از پاسخ‌دهندگان میزان این حمایت را خیلی زیاد می‌دانستند.

جدول (۴): توزیع فراوانی نظر پاسخ‌دهندگان در رابطه با میزان حمایت سازمان حفاظت محیط زیست از فعالیت سازمان‌های

مردم نهاد در ارتقای دانش زیست محیطی

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid خیلی کم	1	2.6	2.6	2.6
کم	11	28.2	28.2	30.8
متوسط	15	38.5	38.5	69.2
زیاد	11	28.2	28.2	97.4
خیلی زیاد	1	2.6	2.6	100.0
جمع	39	100.0	100.0	

ث) میزان تعامل سازمان حفاظت محیط زیست با سازمان‌های مردم نهاد

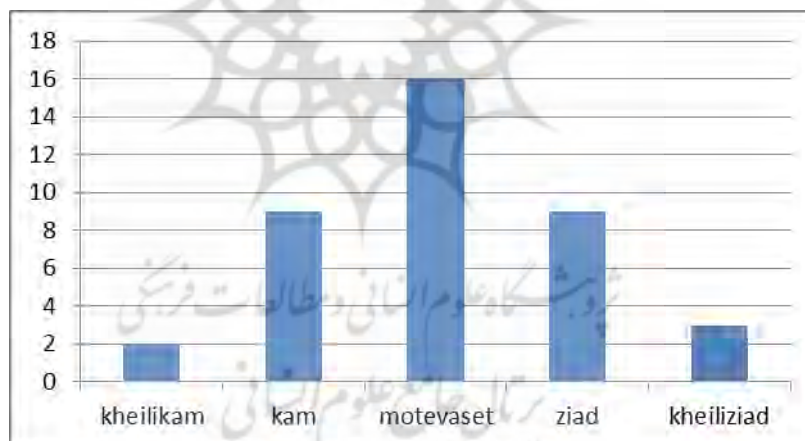
اکثریت افراد (۴۱ درصد) میزان این تعامل را از طرف سازمان محیط زیست متوسط می‌دانستند. ۱۰/۳٪ از پاسخ‌دهندگان میزان این تعامل را خیلی کم دانسته‌اند و ۲/۶٪ از پاسخ‌دهندگان میزان این تعامل را خیلی زیاد می‌دانستند.

جدول (۵): توزیع فراوانی نظر پاسخ‌دهندگان در رابطه با میزان تعامل سازمان حفاظت محیط زیست با سازمان‌های مردم‌نهاد در ارتقای دانش زیست محیط

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
خیلی کم	4	10.3	10.3	10.3
کم	10	25.6	25.6	35.9
متوسط	16	41.0	41.0	76.9
زیاد	8	20.5	20.5	97.4
خیلی زیاد	1	2.6	2.6	100.0
جمع	39	100.0	100.0	

ج) بررسی نظر پاسخ‌گویان در رابطه با دیدگاه و رویکرد اجتماعی در داخل کشور نسبت به حضور و مشارکت سازمان‌های مردم‌نهاد زیست محیطی در حل مسائل جامعه

اکثریت افراد (۴۱/۰ درصد) میزان این دیدگاه و رویکرد اجتماعی را نسبت به حضور و مشارکت سازمان‌های مردم‌نهاد زیست محیطی متوسط می‌دانستند. ۵/۱٪ از پاسخ‌دهندگان میزان این دیدگاه را خیلی کم و ۷/۷٪ از پاسخ‌دهندگان میزان این دیدگاه را خیلی زیاد می‌دانستند.

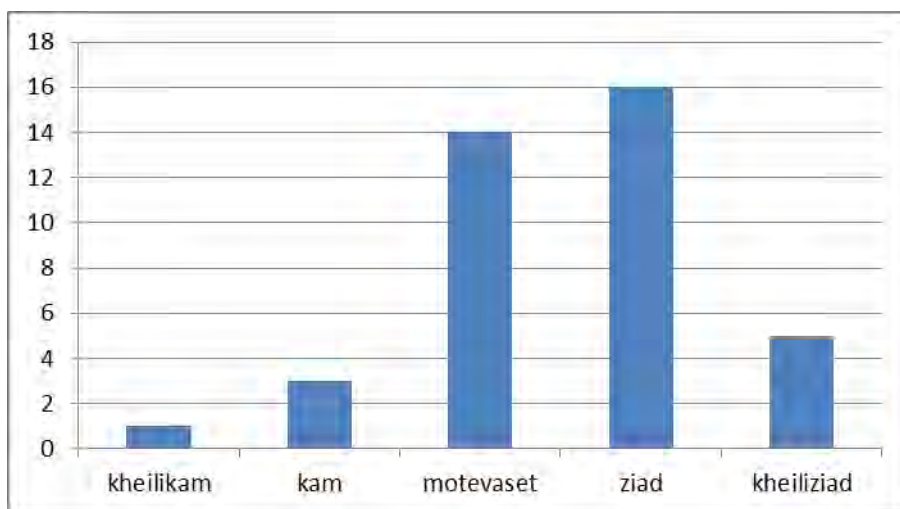

شکل (۳): نمودار توزیع فراوانی نظر پاسخ‌دهندگان در رابطه با دیدگاه و رویکرد اجتماعی در داخل کشور نسبت به حضور و مشارکت سازمان‌های مردم‌نهاد زیست محیطی در حل مسائل جامعه در ارتقای دانش زیست محیطی

چ) بررسی نظر پاسخ‌گویان در رابطه با پشتوانه‌های قانونی و حقوقی در خصوص فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد زیست محیطی در کشور

اکثریت افراد (۴۱/۰ درصد) میزان این پشتوانه را در خصوص فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد زیست محیطی زیاد می‌دانستند. ۲/۶٪ از پاسخ‌دهندگان میزان این پشتوانه را خیلی کم و ۱۲/۸٪ از پاسخ‌دهندگان میزان این پشتوانه را خیلی زیاد می‌دانستند.

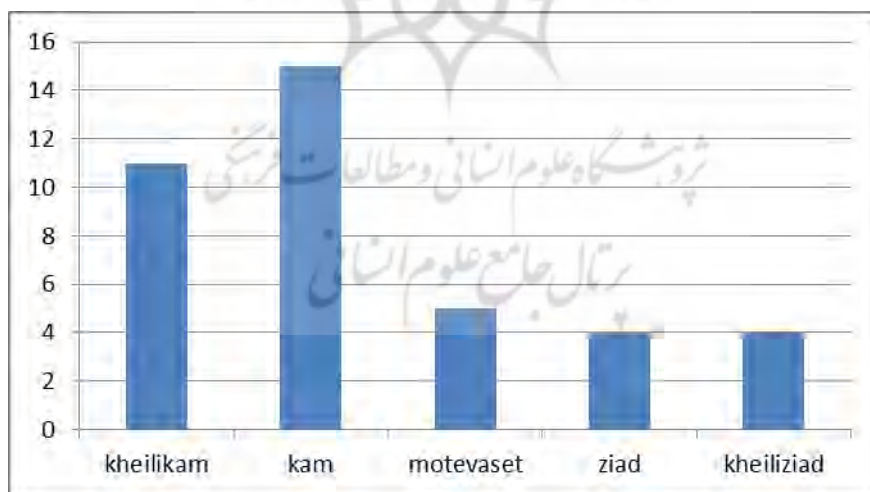

شکل (۴): نمودار توزیع فراوانی نظر پاسخ‌دهندگان در رابطه با پشتوانه‌های قانونی و حقوقی در خصوص فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد زیست محیطی در کشور در ارتقای دانش زیست محیطی

ح) بررسی نظر پاسخ‌گویان در رابطه با نقش منابع مالی در پویایی سازمان‌های مردم‌نهاد زیست محیطی در کشور

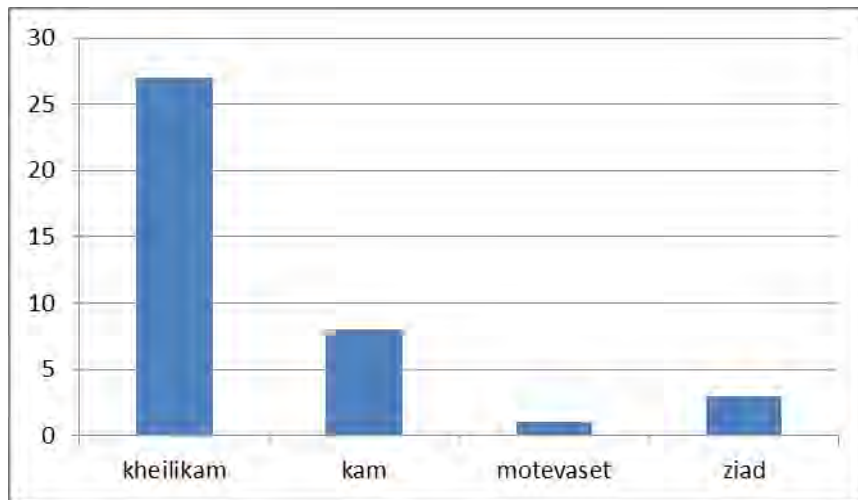
اکثریت افراد (۳۸/۵ درصد) میزان این نقش را در پویایی سازمان‌های مردم‌نهاد زیست محیطی کم می‌دانستند. ۲۸/۲٪ از پاسخ‌دهندگان میزان این نقش را خیلی کم و ۱۰/۳٪ از پاسخ‌دهندگان میزان این نقش را خیلی زیاد می‌دانستند.

شکل (۵): نمودار توزیع فراوانی نظر پاسخ‌دهندگان در رابطه با نقش منابع مالی در پویایی سازمان‌های مردم‌نهاد زیست محیطی در کشور در ارتقای دانش زیست محیطی

خ) بررسی نظر پاسخ‌گویان در رابطه با نقش منابع انسانی پویا و بانگیزه در فعالیت اثربخش سازمان‌های مردم‌نهاد زیست محیطی در کشور

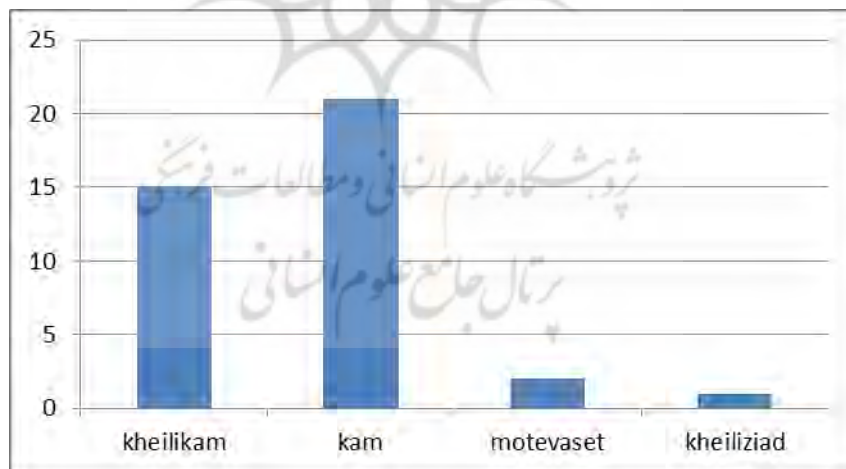
اکثریت افراد (۶۹/۲ درصد) میزان این نقش را در فعالیت اثربخش سازمان‌های مردم‌نهاد زیست محیطی خیلی کم می‌دانستند و ۷/۷٪ از پاسخ‌دهندگان میزان این نقش را خیلی زیاد می‌دانستند.

شکل (۶): نمودار توزیع فراوانی نظر پاسخ‌دهندگان در رابطه با نقش منابع انسانی پویا و بانگیزه در فعالیت اثربخش سازمان‌های مردم‌نهاد زیست محیطی در کشور در ارتقای دانش زیست محیطی

د) بررسی نظر پاسخ‌گویان در رابطه با چالش‌ها و مشکلات پیش روی فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد زیست محیطی

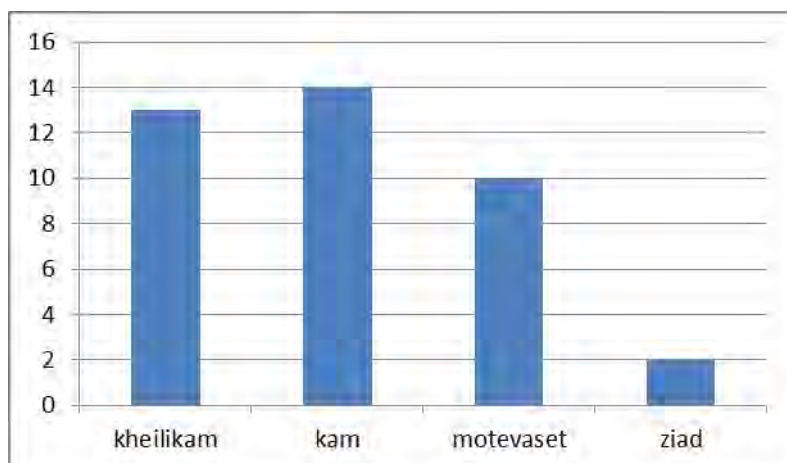
اکثریت افراد (۵۳/۸ درصد) میزان این چالش‌های پیش روی سازمان‌های مردم‌نهاد زیست محیطی کم می‌دانستند. ۳۸/۵٪ از پاسخ‌دهندگان میزان این چالش‌ها را خیلی کم و ۲/۶٪ از پاسخ‌دهندگان میزان این چالش‌ها را خیلی زیاد می‌دانستند.

شکل (۷): نمودار توزیع فراوانی نظر پاسخ‌دهندگان در رابطه با چالش‌ها و مشکلات پیش روی فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد زیست محیطی در کشور در ارتقای دانش زیست محیطی

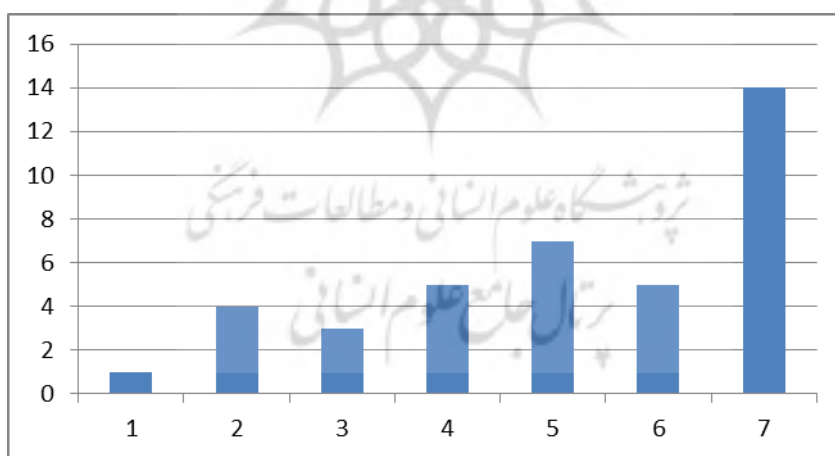
ذ) بررسی نظر پاسخ‌گویان در رابطه با نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در اطلاع‌رسانی و آگاهسازی عمومی نسبت به مسائل و مشکلات زیست محیطی کشور در حال حاضر

اکثریت افراد (۳۵/۹ درصد) میزان نقش سازمان‌های مردم‌نهاد را در مسائل و مشکلات زیست محیطی کم می‌دانستند. ۳۳/۳٪ از پاسخ‌دهندگان میزان این نقش را خیلی کم و ۵/۱٪ از پاسخ‌دهندگان میزان این نقش را خیلی زیاد می‌دانستند.

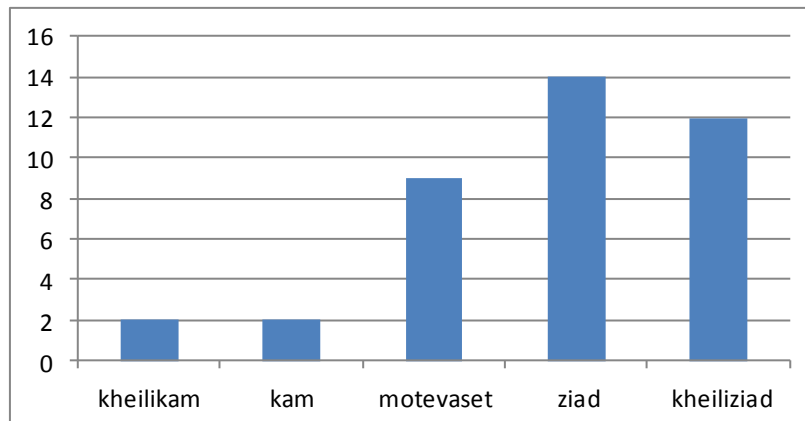
شکل (۸): نمودار توزیع فراوانی نظر پاسخ‌دهندگان در رابطه با نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در اطلاع‌رسانی و آگاهسازی عمومی نسبت به مسائل و مشکلات زیست محیطی کشور در حال حاضر در ارتقای دانش زیست محیطی

(ر) بررسی نظر پاسخ‌گویان نسبت به برخورد خشن با فعالیت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد و ترس از عواقب قانونی و حقوقی در رابطه با مهمترین چالش‌های پیش روی سازمان‌های مردم‌نهاد
اکثریت افراد (۳۵/۹ درصد) میزان اهمیت برخورد خشن را در رتبه ۸ و ۲/۶٪ از پاسخ‌دهندگان میزان این اهمیت را در رتبه ۱ می‌دانستند.

شکل (۹): نمودار توزیع فراوانی نظر پاسخ‌دهندگان نسبت به برخورد خشن با فعالیت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد و ترس از عواقب قانونی و حقوقی در رابطه با مهمترین چالش‌های پیش روی سازمان‌های مردم‌نهاد

(ز) بررسی نظر پاسخ‌گویان نسبت به وضع قوانین و مقررات و تدوین استانداردهای زیست محیطی در کشور در رابطه با کارنامه سازمان‌های مردم‌نهاد زیست محیطی
اکثریت افراد (۳۵/۹ درصد) وضعیت به وضع قوانین و مقررات را زیاد می‌دانستند. ۵/۱٪ از پاسخ‌دهندگان میزان این وضعیت را خیلی کم و ۳۰/۸٪ از پاسخ‌دهندگان این وضعیت را خیلی زیاد می‌دانستند.

شکل (۱۰): نمودار توزیع فراوانی نظر پاسخ دهندگان نسبت به وضع قوانین و مقررات و تدوین استانداردهای زیست محیطی در کشور در رابطه با کارنامه سازمان‌های مردم نهاد زیست محیطی

۵. جمع‌بندی

نتایج تحقیق حاکی از آن هستند که اکثر پاسخ‌دهندگان بر ضعف بودن ارتباط میان سازمان‌های ذی‌ربط محیط زیستی کشور نظیر سازمان حفاظت محیط زیست و سازمان جنگل‌ها و مراتع با سازمان‌های مردم نهاد زیست محیطی تاکید دارند. همچنین؛ فرآیند اخذ مجوز و تاسیس آنها را سخت، پیچیده و طولانی ارزیابی می‌کنند. این در حالیست که تقریباً نیمی از پاسخ‌دهندگان، پشتوانه‌های قانونی و حقوقی سازمان‌های مردم نهاد را در کشور مثبت و کافی ارزیابی نمودند. از سوی دیگر، در مورد مسایل مالی نیز، بخش زیادی از کارشناسان اهمیت زیادی برای آن قابل نبودند و کیفیت و کمیت فعالیت‌های سازمان‌های مردم نهاد را مرتبط با مسایل مالی نمی‌دانستند.

با بررسی آیین‌نامه موجود حاکم بر فعالیت سمن‌ها در ایران، با وجود برخی پیشرفت‌ها و توسعه مناسب در برخی دوره‌ها (مانند دهه ۷۰) مشکلات قانونی زیادی مشاهده می‌شود و در مقایسه با قوانین سایر کشورها، عقب‌ماندگی‌هایی وجود دارد. از جمله: فرآیند طولانی و سخت‌گیرانه تأسیس و ثبت، نظارت شدید برخی مراجع در بررسی صلاحیت‌ها و اظهارنامه‌ها، تداخل قانونی و موازی‌کاری در ثبت سازمان‌های غیردولتی، نبود مکانیزم‌های قوی و موثر شفافیت و گزارش‌دهی، عدم کارکرد واقعی سمن‌ها به عنوان نهادهای مدنی در اقدامات جمعی و تصمیم‌سازی‌ها، ضعف ساختاری و حقوقی در مسیر کمک و حمایت سمن‌ها از حقوق بشر و نظارت موثر بر دولت، عدم امکان فعالیت سازمان‌های غیردولتی خارجی، نبود مکانیزم‌های آسان جهت بهره‌گیری سازمان‌ها از نشریات، رسانه‌ها و تجمعات و غیره.

به طور خلاصه چالش‌ها و محدودیت‌های ذکر شده به قرار زیر می‌باشند:

- ارتباط ناکافی سازمان حفاظت محیط زیست (به ویژه در سطح ادارات کل) با سازمان‌های مردم نهاد زیست محیطی
- مشکلات ثبتی که سازمان‌های مردم نهاد به ویژه در وزارت کشور با آن مواجه هستند.
- ناتوانی قوانین موجود از ارائه تعریفی روشن از ارتباط بین تشکل‌ها و دولت
- مشکلات و محدودیت‌های تشکل‌ها در ارتباط با کار گروهی، در همکاری‌های مشترک و محورها و اهداف مشترک
- ارتباط ضعیف و یا ناکافی با تشکل‌های خیریه‌ای سنتی که به نوعی به کارهای زیست محیطی نیز اهتمام دارند.
- تقویت این ارتباط می‌تواند ضامن بهره‌گیری کلیه تشکل‌ها از توانمندیها و ظرفیت بالقوه این ساختارهای مردم محور شود.
- فقدان سیاست‌های عملی و راهبردهای کاربردی توسط دولت که در آن، همکاری با تشکل‌های مردمی داوطلب تشویق و ترغیب شده است.
- کمبود و ضعف منابع مالی در ساختار سازمان‌های مردم نهاد

- تنوع و تعدد شکل‌های زیست محیطی در حیطه‌ها و عرصه‌های مشابه و عدم تمایل برای ادغام و همکاری مشترک
  - ضعف در برقراری ارتباط بین‌المللی برای همکاری برون مرزی و قوانین سخت و دست و پاگیر
- نتایج این تحقیق، در زمینه چالش‌های پیشروی سازمان‌های مردم‌نهاد با نتایج تحقیق بهمن‌پور و یوسفی (۱۳۸۸) و جلالی و همکاران (۱۳۹۴)، هم‌راستا و مشابه است و در زمینه عملکرد شکل‌های زیست محیطی با مطالعه رشیدپور (۱۳۸۲) هم‌راستا است. همچنین؛ در خصوص فعالیت‌ها و حمایت‌های قانونی از سازمان‌های مردم‌نهاد، با تحقیق رضائی قوام‌آبادی (۱۳۹۴) نیز مشابه است.

منابع

- ۱- بهمن‌پور هومن، یوسفی آرش، (۱۳۸۸)، «بازشناسایی قوانین و مقررات مربوط به تاسیس و فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد محیط زیستی»، سازمان حفاظت محیط زیست، معاونت آموزش و پژوهش، دفتر مشارکت‌های مردمی.
- ۲- پورهاشمی سید عباس، (۱۳۹۲)، «حقوق بین‌الملل محیط زیست»، چاپ اول، انتشارات دادگستر
- ۳- جلالی محمد، حجازی یوسف، رضوانفر احمد، پورطاهری مهدی، (۱۳۹۴)، «تحلیل چالش‌های فراروی سازمان‌های مردم‌نهاد زیست محیطی استان کردستان»، فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۸، شماره ۳، پاییز ۱۳۹۴، صص ۸۵-۱۰۷.
- ۴- جمشیدی دلجو مجتبی، (۱۳۸۶)، «پایان‌نامه کارشناسی ارشد مدیریت محیط زیست، بررسی ساختار، عملکرد و مدیریت سازمان‌های غیردولتی زیست محیطی و نقش آنها در فرآیند توسعه شهری». دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز.
- ۵- سازمان حفاظت محیط زیست، (۱۳۸۷)، «مجموعه قوانین و مقررات حفاظت محیط زیست و تعالی همه‌جانبه کشور»، دفتر حقوقی و امور مجلس، ۳۶۸ ص.
- ۶- رشیدپور لقمان، (۱۳۸۲)، «بررسی و تحلیل عملکرد شکل‌های غیردولتی زیست محیطی»، دفتر مشارکت‌های مردمی سازمان حفاظت محیط زیست.
- ۷- رضائی قوام‌آبادی محمد حسین، (۱۳۹۴)، «مطالعه تطبیقی وضعیت حقوقی سازمان‌های مردم‌نهاد در ایران و فرانسه؛ از تاسیس تا فعالیت»، مطالعات حقوق تطبیقی، دوره ۶، شماره ۲، صص ۵۶۷-۵۴۱.
- ۸- مک اون رزالین، (۱۳۸۳)، «آموزش برای توسعه پایدار»، ترجمه داریوش اکبری و کامران گنجی، تهران: انتشارات کیان، مهر، چاپ اول.
- ۹- نمازی باقر، مختاری شهلا، (۱۳۸۱)، «بررسی وضعیت شکل‌های مردمی داوطلب در جمهوری اسلامی ایران»، سازمان شهرداریهای کشور، ۲۷۹ ص.
- 10- Abby Stoddard, Katherine Haver, 2016, NGOs and Risk How international humanitarian actors manage uncertainty, This report concludes with the proposal for an additional practical handbook for INGOs on principles and promising practices in risk management, based on the gaps identified by this analysis and the consensus of participating INGOs gleaned in two workshops held in Washington, DC, and Dublin, January 2016.
- 11- Barbara Gemmill, Abimbola Bamidele-Izu, 2002, the Role of NGOs and Civil Society in Global Environmental Governance.

